

НЯКОИ ПРОБЛЕМИ СВЪРЗАНИ С РАЗВИТИЕТО НА ЛЮБИТЕЛСКОТО ТВОРЧЕСТВО – ПРАВНИ И ФИНАНСОВИ

Милена Налбантова-Божилова

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Развитието на любителското творчество в България е от особена важност за съществуването и популяризирането на националната култура. Неговото разпространение, обучението в него и неговото съхранение са известни на обществеността още от идеята за възникването на читалищната дейност. Настоящото изследване разкрива проблематиката около правнонормативната и финансовата страна на развитието, опазването, разпространението и ръководенето на любителското творчество. Посочват се конкретики от действащите нормативни актове, анализират се слабите страни в правно и икономическо отношение. Приносът на творчеството ни е тясно свързан с предаването на ценности към поколенията, които да опазват и ръководят недвижимото ни културно наследство.

Ключови думи: любителско творчество, правни и финансови проблеми, художествена култура.

Въведение

Любителското творчество е част от националната ни култура. Като такава, то попада в обсега на Закона за закрила и развитие на културата (ЗЗРК). Според чл. 2, ал. 1 от закона: „Основните принципи на националната културна политика са: демократизъм на културната политика, свобода на художественото творчество и недопускане на цензура“. По този начин ЗЗРК дава възможност за развитие на всички видове творчество, включително на любителското [1] ¹. Основен изразител и място за реализация на любителско творчество са читалищата. Те формират своя мрежа в национален план с изграден законов инструмент и правила за съществуване. Законът за народните читалища (ЗНЧ) посочва, че тези културни средища са призвани да задоволят потребностите на гражданите, като за целта една от дейностите им е „развиване и подпомагане на любителското художествено творчество“. Именно тук намираме и използването на този термин във вида, в който го употребяваме [2] ².

Любителското творчество е специфично художествено-изпълнителско изкуство, което е свързано с изграждането и развитието на културата извън сферата на професионалните училища

и институти. Възникването и съществуването му имат ясна цел – индивидуално или групово създаване на художествени произведения посредством поощряване на духовната атмосфера в обществото чрез откриване на талантиливи и креативни творци. Художествените творчески произведения стават възможни и публични благодарение на организационната инфраструктура на възникването, съхраняването и разпространяването на художествената култура с помощта на творческите организации (държавни, общински или частни), културните институти и образователните институции.

В двата цитирани по-горе закона терминът „любителско творчество“ се споменава като част от културата в България, но на практика липсва ясно разписано в законовите текстове определение. В настоящия доклад се посочват конкретно описание на разглежданото културно звено в страната и част от проблемите, свързани с него, а именно – правнонормативните и финансовите.

Методология на изследването

При изготвянето на настоящото изследване са използвани всички общодостъпни документи, наличната нормативна база, проучвания, информация и разработени указания. Обект на статията е любителското творчество, неговото развитие и проблеми в правен и финансов аспект. Изводите са базирани на проучвания, анализ и научен синтез по въпросите, засягащи дейността в любителското творчество.

Резултати

Правни аспекти на любителското творчество.

Любителското творчество и в частност художествено-изпълнителското изкуство е низ от произведения. Произведенията са създадени от хора и са защитени от законодателството. В основния за културата закон – ЗЗРК, се определят главните приоритети на националната културна политика, културните организации и органите за закрила на културата, на нейната национална идентичност и начините за подпомагане и финансиране на културната дейност и творците. Основните принципи на закона са: свобода на художественото творчество, недопускане на цензура, равнопоставеност на творците и на културните организации; децентрализация в управлението и финансирането на културните дейности; съхраняване на българския книжовен език, традиции и обичаи; насърчаване на културното многообразие, като се съхранява единството на националната култура; поощряване на културната индустрия и стимулиране на продуцентството в културата; откриване,

подпомагане и обучаване на талантиливи млади кадри; поощряване на дарителството, меценатството и спонсорството в областта на културата; развиване и усъвършенстване на образованието в областта на изкуствата и културата. Принципал в областта на културата и изкуството е Министерството на културата (МК), под ръководството на министъра на културата. Законът взема под опеката си всички културни организации – държавни, общински, частни, смесени. Те осъществяват дейности по създаването, разпространяването и опазването на културните ценности. Особена роля в културната сфера имат културните институти. Основно те са общински или държавни и се създават по определен закон или с акт на местната или националната власт. Финансирането им е задължение на държавата и общините. Малък брой са частните културни институти, които се ръководят и финансират от своите създатели. ЗЗРК урежда още подготовката на кадри за сферата на културата. На МК е възложено да поддържа публичен регистър на културните организации, от които да са видни тяхната същност и дейност. Законодателно е създаден и специален културен институт – Национален фонд „Култура“ (НФК), който подпомага развитието на културата, като набира, управлява и разходва средства, предназначени за националната политика в областта на културата. За стимулиране на творци и изпълнители на произведения, свързани с българската история и традиции, се учредява годишна държавна награда, която се връчва от министър-председателя. Това е признание за успеха на твореца от най-високо управленско ниво.

Прегледът на ЗЗРК показва, че той е основен и устройствен закон. В него обаче липсва ясно определение за любителското творчество. Предвид констатираните присъствие и дейност на много любителски формации, това е съществен пропуск.

Друг основен закон, който защитава творчеството, организациите, които се занимават с него, и художествено-изпълнителското изкуство, както вече бе посочено, е ЗНЧ. Той урежда учредяването, управлението, дейността, имуществото и финансирането на народните читалища. Те са самоуправляващи се културно-просветни сдружения, в които се осъществяват културно-просветни дейности, свързани с националното ни наследство и значимост. Читалищата имат своя мрежа, изградена в цялата страна. В тях възникват и се ръководят множество школи в различните видове изкуства – танц, театър, музикално-певческо изкуство, както и библиотечно дело. Целите им са: да развиват и обогатяват културния живот; да запазят обичаите и традициите на българския народ, да възпитават и утвърждават националното самосъзнание; да развиват и

подпомагат художественото любителско творчество. Читалището е един от основните начални етапи за бъдещия творец в художествено-изпълнителското изкуство [1].

Още един специален закон има отношение към любителското творчество – Законът за авторското право и сродните му права (ЗАПСП). В него изрично са посочени обектите на закрила: това са всички произведения на литературата, изкуството и науката, които възникват в резултат на творческа дейност и са изразени по какъвто и да е начин и в каквато и да е обективна форма. Следва да се отбележи, че независимо от териториалния обхват на авторските права, в ЕС е налице все по-засилена политика за уеднаквяване на защитата им с цел хармонизиране на законодателствата в тази материя. За съжаление, този закон не защитава идеи и концепции на твореца, както и фолклорни творби, новини, сведения и факти. В него те се приемат само по подразбиране, но не са изрично упоменати. Творческото произведение трябва да бъде възпроизведено в „обективна форма“. Формата може да бъде материална, например писмена, но авторскоправното законодателство признава виждането, че може да бъде и устна. Това на практика означава, че защита получава и този, който е оповестил свое авторско стихотворение например гласно и то е достигнало до неограничен брой хора, които биха могли впоследствие да го възпроизведат. Законът закриля и така наречените сродни права – това са правата върху произведенията на артистите изпълнители върху изпълненията им, на продуцентите на звукозаписи и филми, на продуцентите на аудио-визуални произведения, на радио и телевизионните организации за техните програми. Авторските права възникват от създаването на произведението посредством обективирането им – в момента, в който фотографът заснеме снимката по творчески начин, в момента на написване на литературното произведение, в момента на създаване на картината от художника. Не е необходима допълнителна регистрация на авторските права (такава се изисква в САЩ като предпоставка за предявяване на иск при нарушени авторски права). Освен това ЗАПСП съдържа предположение за авторство, което гласи: „До доказване на противното за автор на произведението се смята лицето, чието име или друг идентифициращ знак са посочени по обичайния за това начин върху оригинала на произведението, копия или екземпляри от него и/или техните опаковки“. При нарушения в закона се носи наказателна отговорност³.

Трите посочени закона засягат само отделни аспекти, свързани с дейността на любителските формации. Като цяло обаче те не дават

ясна дефиниция на понятието „любителско творчество“, което при следващи техни промени следва да бъде отразено.

Финансови аспекти на любителското творчество

Неколкократно бе споменато, че любителското творчество е сложен, многофункционален процес. То изисква сериозна подготовка, която може да отнеме и години. Именно тази подготовка е най-скъпият етап от реализацията му. За съжаление, финансирането на произведенията в творчеството и изпълнителското изкуство няма постоянен характер. Най-често се осигурява от благодетели чрез дарения, от общини, от ресорното министерство, чрез самофинансиране от продажба на билети за концерти, спектакли и др.

Но доколко се възнаграждава трудът на твореца? Изкуството няма точна цена, то е интелектуален труд и съвкупност от идея, фантазия, умения, изработка, постановка, организация, екип, реализация и всичко това с главно действащо лице – твореца. Той е този, който иска да промени света около себе си със своето изкуство. Различните страни имат различни стратегии за стимулиране и подпомагане на културата. България отделя едва 0,4% от бюджета си за култура. Това е показателно за състоянието на културата като цяло. В последните няколко години са разкрити програми в МК и НФК с цел подпомагане конкретно на любителското творчество, но те са както недостатъчни, така и недобре финансово обезпечени. В същото време се отличават с тромави бюрократични и административни процедури, както и не особено ясни регламенти. Тези програми, макар на пръв поглед да са облекчени от гледна точка на разработване на проектите, все още представляват проблем за редица потенциални кандидати. Забелязва се, че основно от тях се възползват по-големи и предимно столични културни организации. В периферията обаче творците в областта на културата търсят начини за самофинансиране и съществуване. Тук е мястото да се отбележи, че местната власт също създава възможности за подкрепа на любителското творчество. В някои общини има изградени програми за стимулиране на културни художествено-изпълнителски проекти. Както в национално, така и на местно ниво много общини предоставят стипендии за деца с изяви дарби, като насърчават талантливите съгласно регламент и на базата на успехи от конкурси. Финансова подкрепа оказват и различни търговски организации, както и отделни меценати [2].

Икономическите ползи от изкуството са огромни! Колкото повече изкуство, толкова повече приходи. Особено когато има международна връзка. Културният туризъм е източник на свежи финансови постъпления. Ако един фестивал събира 4 – 5 хиляди души, тези

участници и гости харчат пари, като внасят своя икономически принос в конкретното населено място. Посетителите отсядат в хотели, посещават заведения за хранене, пазаруват от търговската мрежа. Много хора посещават дори и други държави, за да видят свой любим певец или музикална група. През 2018 г. в България са постъпили 1 млрд. лв. от културен туризъм, което е едва 1/3 от обичайния приход. Пандемията от COVID-19 сериозно повлия върху целия сектор на културата след наложените ограничения и рестрикции. Възстановяването ще бъде много трудно и бавно и няма да е успешно, ако липсва подходяща държавна финансова политика.

Програмите за финансиране са адресирани предимно към организации в професионалното изкуство. Но как се справят любителските школи? За тях всеки ден е борба. Финансирането си осъществяват чрез таксуване на обучаващите се посетители. Организиран се платени концерти и прояви. Кандидатстват по общински или министерски програми, търсят спонсори. Всички тези трудности стават достойние на младите кадри, които трудно се съгласяват да поемат по пътя на изкуството, осъзнавайки с колко пречки ще се сблъскат. Всеки млад човек, тръгнал по стъпките на своя учител, е диамант сред перли. Мисията на твореца е да запали, да вдъхнови и други около себе си.

Изводи

В страната има ясно очертан механизъм на работа в читалищата, като средища на любителско творчество. В своята дейност те са подкрепени както от Министерството на културата, така и от своята съсловна организация – Съюза на народните читалища. Има разработен специален закон, в който любителското творчество е посочено като съществен инструмент за работа. Тези три фактора са в основата на съхраняването, финансирането и развитието на творчеството. Съгласно посочените нормативни актове и закони остава не напълно защитен секторът извън читалищната мрежа, който също активно се занимава с предлагане и разпространение на любителско творчество, както и с обучение за практикуването му. Такива са частните организации – сдружения с нестопанска цел или търговски дружества, които имат за основна мисия да предлагат условия за подготовка на кадри от любителското за професионалното изкуство. Регламентирани извънчиталищни организации търсят законова закрила и финансово стимулиране на дейността по издръжка на персонал, реализация на творчески проекти и управление на дейности и кадри. Създават се ключови организации, съюзи и сдружения. Сред тях е Съюзът на организациите за любителско

изкуство (СОЛИ), който разработва свой Регистър на членската си маса и работи да обхване именно тази ниша, която все още е слабо засегната и е незащитена в сферата на изкуството. СОЛИ се грижи за насърчаването, популяризирането и практикуването на всички видове изкуства в страната – танцово, музикално, певческо, театрално, изобразително, литературно⁴.

Легитимирането на организации, работещи в сферата на културата, се осъществява и чрез Регистъра на Министерството на културата (МК), в който вписаните организации имат право да получават съдействие и възможност за кандидатстване по програми към МК, свързани с проектна дейност на конкурсен принцип. Това обаче се оказва крайно недостатъчно за стимулирането, финансирането и обогатяването на трайната база, за осъществяването на творчески дейности заради краткосрочните програми, по които се кандидатства, липсата на достатъчен финансов ресурс, ограничения капацитет и краткосрочността на проектите, субективната оценка на комисията по проектите, бюрокрацията и тежките административни пречки. Основните цели, с оглед повишаването на качеството и развитието на любителското творчество и на културата въобще, са: увеличаване на бюджетната рамка за култура, диференциране на кандидатстващите по проекти в страната, достигане на финансиране и до по-малките организации в отдалечените населени места, съдействие на МК, местни културни институти и общинската власт, както и подобряване на закрилата и опазването на качествения авторски труд.

Заклучение

Художествената култура и в частност любителското творчество е вид специфична дейност, чрез която се развива творческият потенциал на човека. Тя е свързана с изкуството, с неговото разпространение, възприемане и разбиране. Изкуството от своя страна е проява освен на художествената, така и на духовната култура. То е инструментът в ръцете на твореца, чрез който се създават художествени ценности. Тяхното разпространение не може да бъде еднопосочно, само от твореца към неговата публика. Необходимо е да има и обратна връзка и търсене от хора с извисени духовни и естетически ценности. Управлението на процесите поражда необходимостта от организации и институции, които да помагат за разпространението на художественото изкуство чрез обучение, правила, закрила и разпространение. Достъпността до художествено-изпълнителското изкуство в настоящия момент е лесна, особено за любителите на творчеството. Обучението и реализацията на проектите в

творчеството изискват вложения в ресурси. Съвременният творец може да се развива на базата на индивидуалните си възможности, своето духовно търсене и иновативни идеи, подходящата инфраструктура и персонал за подготовка и не на последно място – финансирането на дейностите. За реализацията на художественото творчество се изискват добро обучение, подходящи контакти в творческите среди, усет към аудиторията, критика към историческото време, мениджърски и търговски подход.

За опазването и съхранението на дейностите в любителското творчество следва да бъдат направени допълнения към действащото специализирано законодателство – ЗЗРК и ЗНЧ, както и да се въведе ясно определение в полза и закрила на работещите в любителското творчество лица, организации и институции. Уреждането на авторските права на творчески продукти все още не е напълно изяснено в посока доказване на авторството на конкретна хореография в танцовото изкуство или в театралната сфера. Липсват обществен интерес и информация по отношение на зачитането на авторските права, налице е тромавост в системата за доказването на плагиатство, неправомерно ползване на чужд труд, пиратство, като се омаловажават приносът на автора и неговото финансово обезпечаване. Това са част от причините, които могат да доведат до упадък на националната култура и които трябва да бъдат обект на позадълбочен анализ, на разработване на законови и административни практики за опазване на българското изкуство. Националните ни интереси са вплетени в нашата култура, която се заражда и разпространява главно чрез любителското творчество от най-малкото населено място до големите градове и столицата, а оттам – в Европа и по света.

Бележки

- ¹ **Закон** за закрила и развитие на kulturata. Obn. DV, br. 50 ot 1 yuni 1999 g., s izm. i dop. [Закон за закрила и развитие на културата. Обн. ДВ, бр. 50 от 1 юни 1999 г., с изм. и доп.]
- ² **Закон** za narodnite chitalishta. Obn. DV, br. 89 ot 22 oktombri 1996 g., s izm. i dop. [Закон за народните читалища. Обн. ДВ, бр. 89 от 22 октомври 1996 г., с изм. и доп.]
- ³ **Закон** za avtorskoto pravo i srodnite prava. Obn. DV, br. 56 ot 29 yuni 1993 g. V sila ot 1 avgust 1993 g., otrazena denominatsiyata ot 5 yuli 1999 g., s izm. i dop. [Закон за авторското право и сродните права. Обн. ДВ, бр. 56 от 29 юни 1993 г. В сила от 1 август 1993 г., отразена деноминацията от 5 юли 1999 г., с изм. и доп.]
- ⁴ **Sayuz** na organizatsiite za lyubitelsko izkustvo (SOLI). <<https://solibg.com/>> [31 yuli 2021]. [Съюз на организациите за любителско изкуство (СОЛИ). <<https://solibg.com/>> [31 юли 2021].

References / Литература

1. **Velev, V.** Balgarskoto chitalishte v konteksta na ustoychivoto savremenno razvitiе. Obshtestvo na znaniето i hubanizma na XXI v. Deveta natsionalna nauchna konferentsia s mezhdunarodno uchastie. Sofia, 1 noemvri 2011 g. – V: *Trudove na UniBIT*, t. IX. Sofia, 2012, s. 319 – 323.

[**Велев, В.** Българското читалище в контекста на устойчивото съвременно развитие. Общество на знанието и хуманизма на XXI в. Девета национална научна конференция с международно участие. София, 1 ноември 2011 г. – В: *Трудове на УниБИТ*, т. IX. София, 2012, с. 319 – 323.]

2. **Velev, V.** Nuzhdata ot ukrepyvane na administrativnia kapatsitet i potentsial na upravlenie v chitalishtata. – V: *160 godini obshtonarodno chitalishtno delo*. Sofia, 2016, s. 139 – 150.

[**Велев, В.** Нуждата от укрепване на административния капацитет и потенциал на управление в читалищата. – В: *160 години общонародно читалищно дело*. София, 2016, с. 139 – 150.]

За автора

Милена Налбантова-Божилова е докторант в УниБИТ, София. Председател е на Съюза на организациите за любителско изкуство (СОЛИ), посланик за България на WADF (Световна артистична танцова федерация), директор и създател на Международния танцов фестивал „Вълшебен свят“, управител на сдружение „Спортен клуб РОНА“. Нейните професионални интереси са насочени към културата, любителското творчество, художествено-изпълнителското изкуство, политиките на съхраняване, развиване и разпространяване на нематериалното културното наследство на България. Изследва връзките на националната ни културна идентичност с международните практики за развиване, усъвършенстване, поощряване и взаимопомощ в сферата на културата.

За контакт с автора: milena-nalbantova@abv.bg

SOME LEGAL AND FINANCIAL PROBLEMS RELATED TO THE DEVELOPMENT OF AMATEUR CREATIVITY

Milena Nalbantova-Bozhilova

University of Library Studies and Information Technologies

Abstract: The development of the amateur creativity in Bulgaria is extremely important for the existence and popularity of the national culture. Its main distribution, education and storage have been popular with society since the idea of community centers establishment. The current research opens the problems around the legally normative and financial side of the development, storage, distribution and management of the amateur creativity. Specifics of the current normative acts are indicated; weaknesses in legal and economic aspects are analyzed. The contribution of our creativity is related to the retransmission of values to the next generations, who can manage our intangible cultural heritage.

Keywords: amateur creativity, legal, financial, problems, artistic culture.

About the author

Milena Nalbantova-Bozhilova is a PhD student at ULSIT, Sofia. She is the President of the “Union of Amateur Art Organizations” in Bulgaria, WADF (World Artistic Dance Federation) Ambassador for Bulgaria, Director and Creator of “Magic World” International Dance Festival, President of “Rona Dance Club”. Her professional interests are based on the culture, art, amateur art, fine performing arts, policies in development and distribution of the intangible cultural heritage in Bulgaria. She explores the connection between our national cultural identities and the international development, improvement, encouragement and mutual assistance in cultural aspect.

To contact the author: milena-nalbantova@abv.bg